

ISSN 2306-7365 (Print)
ISSN 2664-0686 (Online)
Индекс 75637
DOI prefix: 10.47526

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ

HOCA AHMET YESEVI
ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ

1150 жыл
Әл-Фарабидің мерейтойы

175 жыл
Абай Құнанбайұлының
мерейтойы

YESEVI
ÜNİVERSİTESİ
HABARŞISI
Bilimsel Dergisi

ЯСАУИ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
№3 (117) 2020
шілде-тамыз-қыркүйек

БАС РЕДАКТОР

биология ғылымдарының докторы, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРІКБАЙҰЛЫ

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr.

ABDRASILOV BOLATBEK SERIKBAYULI

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор биологических наук, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРИКБАЕВИЧ

CHIEF EDITOR

Professor, Doctor of Biological Sciences
ABDRASSILOV BOLATBEK SERIKBAYEVICH

Индекстеледі/Tarama indeksli/ Индексируется/ Scanned indexes:
Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 Directory of
Research Journal
Indexing

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Журнал Қазақстан Республикасының Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінде 1996 жылғы 8 қазанда тіркеліп, Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігі Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінің №232-Ж куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: 3 айда 1 рет. МББ тілі: қазақша, түрікше, ағылшынша, орысша. Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы, алыс және жақын шетел. **Индекс №75637**. Журнал 2013 жылдың қаңтар айынан бастап Париж қаласындағы ISSN орталығында тіркелген. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2018 жылдың 11 желтоқсандағы №1945 және 14 желтоқсандағы №1992 бұйрықтарымен журнал Комитет ұсынатын ғылыми басылымдар тізіміне Философия, Тарих, Педагогика және Филология бағыттары бойынша енгізілді.

KURUCU:

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dergi 8 Ekim 1996'da Kazakistan Cumhuriyeti Basın ve Medya İletişim Ajansı tarafından tescillenmiş, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırım ve Gelişim Bakanlığının, İletişim, Bilişim ve Bilgilendirme Komitesinin 232-J numaralı kimliği verilmiştir. Yayın Süresi: 3 ayda 1 defadır. Süreli Basın Yayın Dili: Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça. Dağıtım Bölgesi: Kazakistan Cumhuriyeti, uzak ve yakın yabancı ülkeler. **İndeks: 75637**. Dergi, Ocak 2013'ten bu yana Paris'teki ISSN Merkezi'nde kayıtlıdır. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Bu dergi, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 11/12/2018 tarih ve 1945 sayılı kararı ile 14/12/2018 tarih ve 1992 nolu kararı çerçevesinde Felsefe, Tarih, Pedagoji ve Filoloji alanlarında KC EBB tarafından tavsiye edilen bilimsel dergiler listesine dahil edilmiştir.

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави

Журнал зарегистрирован в Национальном агентстве по делам печати и массовой информации Республики Казахстан 8 октября 1996 года. Комитетом связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан выдано свидетельство №232-Ж.

Периодичность издания: 1 раз в 3 месяца. Язык ППИ: казахский, турецкий, английский, русский. Территория распространения: Республика Казахстан, дальнее и ближнее зарубежье. **Индекс №75637**.

Журнал с января 2013 года был зарегистрирован в Центре ISSN в городе Париже.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Приказами Комитета по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан от 11 декабря 2018 года №1945 и от 14 декабря 2018 года №1992 журнал включен в перечень научных изданий в области Философии, Истории, Педагогике и Филологии, рекомендуемых Комитетом.

FOUNDER:

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

The Journal was registered by the Communication, Informatization and Information Committee Periodical press and information agency of the Republic of Kazakhstan on October 8, 1996, Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan issued a certificate № 232-G. Publication: 1 time in 3 months. Language PPP: Kazakh, Turkish, English, Russian. Territory of distribution: the Republic of Kazakhstan, near and far abroad. **Index №75637**.

The journal has been registered since January 2013 at the ISSN Center in Paris.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Pursuant to the Order of the Committee for Control in Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated December 11, 2018 №1945 and December 14, 2018 №1992, the journal is included in the list of scientific publications in the field of Philosophy, History, Pedagogy and Philology, recommended by the Committee.

Бас редактордың орынбасары

педагогика ғылымдарының докторы, профессор Беркимбаев К.М.

Бас редактордың орынбасары

доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Жауапты хатшы

философия ғылымдарының кандидаты, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Жұрынов Мұрат	- ҚР ҰҒА президенті, академик /Қазақстан/
Демиркөз Мелаяхат Білге	- профессор, доктор /Түркия/
Гржибовский Андрей	- м.ғ.д., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- п.ғ.д., профессор /Ресей/
Мырзақұлов Рэтбай	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Түркия/
Сагироғлу Шереф	- профессор, доктор /Түркия/

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ақбасова Аманкүл	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Түркия/
Атемова Қалипа	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Бүлбүл Ибрагим	- профессор, доктор /Түркия/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Түркия/
Батырбаев Нұрлан	- з.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Түркия/
Ергөбек Құлбек	- ф.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Есімова Шолпан	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Жетібаев Көпжасар	- т.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Жетпісбаева Бахытгүл	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Йылдыз Мұса	- профессор, доктор /Түркия/
Мырзалиев Бораш	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Түркия/
Торыбаева Жәмила	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Умбетов Өмірбек	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ұзақбаева Сақыпжамал	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ыдырыс Серікбай	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/

Yayın Yönetmen Yardımcısı
Prof. Dr. Berkimbayev K.M.
Yayın Yönetmen Yardımcısı
Doç. Dr. Pilten Pusat
Yayın Kurulunun Sorumlu Sekreteri
Doç. Dr. Baltabayeva A.Y.

DANIŞMA KURULU

Jurnov Murat	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Demirköz Melahat Bilge	- Prof. Dr. /Türkiye/
Grjibovskiy Andrey	- Prof. Dr. /Norveç/
Kapilla Jose E.	- Prof. Dr. /İspanya/
Kornilov Viktor	- Prof. Dr. /Rusya/
Myrzakulov Ratbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Meyer Burghard	- Prof. Dr. /Almanya/
Turmetov Batırhan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Taşpınar Mehmet	- Prof. Dr. /Türkiye/
Sağıroğlu Şeref	- Prof. Dr. /Türkiye/

EDİTÖR KURULU

Akbasova Amankül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Akyol Hayati	- Prof. Dr. /Türkiye/
Atemova Kalipa	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Bülbül İbrahim	- Prof. Dr. /Türkiye/
Buluç Bekir	- Prof. Dr. /Türkiye/
Batirbayev Nurlan	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Gelişli Yücel	- Prof. Dr. /Türkiye/
Ergöbek Kulbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Esimova Şolpan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Jetibayev Köpjasar	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Jetpisbayeva Bahtıgül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Yıldız Musa	- Prof. Dr. /Türkiye/
Myrzaliyev Boraş	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Tomar Cengiz	- Prof. Dr. /Türkiye/
Toribayeva Jamila	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Umbetov Ömirbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Uzakbayeva Sahıpjamal	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Idırıs Serikbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/

Заместитель главного редактора
доктор педагогических наук, профессор Беркимбаев К.М.

Заместитель главного редактора
доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Ответственный секретарь
кандидат философских наук, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Журинов Мурат	- президент НАН РК, академик /Казахстан/
Демиркоз Мелаяхат Билге	- профессор, доктор /Турция/
Гржибовский Андрей	- д.м.н., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- д.п.н., профессор /Россия/
Мирзакулов Ратбай	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Турция/
Сагироглу Шереф	- профессор, доктор /Турция/

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Акбасова Аманкул	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Турция/
Атемова Калипа	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Булбул Ибрагим	- профессор, доктор /Турция/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Турция/
Батырбаев Нурлан	- к.ю.н., доцент /Казахстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Турция/
Ергобек Кулбек	- д.ф.н., профессор /Казахстан/
Есимова Шолпан	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Жетибаев Копжасар	- к.и.н., доцент /Казахстан/
Жетписбаева Бахытгул	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Йылдыз Муса	- профессор, доктор /Турция/
Мырзалиев Бораш	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Турция/
Торыбаева Жамила	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Умбетов Умирбек	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Узакбаева Сахипжамал	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Ыдырыс Серикбай	- д.э.н., профессор /Казахстан/

Deputy chief editor

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Berkimbayev K.M.

Deputy chief editor

Associate Professor, Ph.D. Pilten Pusat

Responsible secretary

Associate Professor, Ph.D. Baltabayeva A.Yu.

EDITORIAL BOARD

Zhurynov Murat	- President of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, academician /Kazakhstan/
Demirkoz Melahat Bilge	- Professor, Doctor /Turkey/
Grijibovsky Andrey	- Doctor of Medical Sciences, Professor /Norway/
Kapilla Hose	- Professor, Doctor /Spain/
Kornilov Viktor	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Russia/
Myrzakulov Ratbay	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Meyer Burghard	- Professor, Doctor /Germany/
Turmetov Batyrhan	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Tashpinar Mehmet	- Professor, Doctor /Turkey/
Sagiroglu Sheref	- Professor, Doctor /Turkey/

EDITORIAL COUNCIL

Akbasova Amankul	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Akyol Hayati	- Professor, Doctor /Turkey/
Atemova Kalypa	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Bulbul Ibrahim	- Professor, Doctor /Turkey/
Buluc Bekir	- Professor, Doctor /Turkey/
Batyrbayev Nurlan	- Candidate of Law, Associate Professor /Kazakhstan/
Gelisli Yucel	- Professor, Doctor /Turkey/
Yergobek Kulbek	- Doctor of Philology, Professor /Kazakhstan/
Essimova Sholpan	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Zhetibayev Kopzhasar	- Candidate of Historical Sciences, Associate Professor /Kazakhstan/
Zhetpisbayeva Bakhytgul	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Yildiz Musa	- Professor, Doctor /Turkey/
Myrzaliyev Borash	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Tomar Cengiz	- Professor, Doctor /Turkey/
Torybayeva Zhamilya	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Umbetov Omirbek	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Uzakbayeva Sakhipzhamal	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Ydyrys Serikbay	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/

Р.Ә. МУСАЕВ^{1✉}, Ж.А. ЖУМАШОВА^{2*}

¹PhD докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: rinat.2109@mail.ru

²PhD доктор, «Тұран» университетінің аға оқытушысы
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: stellazhuldyz@yahoo.com

ЖЕРЛЕУ РӘСІМДЕРІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСТЕРІ, ТӘСІЛДЕРІ ЖӘНЕ БАҒЫТТАРЫ

Жақын адамның өлімінен кейін марқұмның туыстары жерлеуге дайындалу барысында бірнеше дәстүрлерді орындау қажеттілігін сезінеді. Жерлеу рәсімдері бұл адамды қабірге көму және басқа да дәстүрлермен жалғасатын процесс. Соңғы жылдары жерлеу дәстүрлері мәселесі ғылыми әдебиеттерде де талданып жатыр. Дегенмен осы саланың көптеген ғалымдары берілген тақырыптың аз зерттелгенін айтады. Әдетте, жерлеу рәсімдері мәдениет пен діни топтар арасында ажыратылады. Мақалада жерлеу рәсімдерін зерттеудің ғылымда қалыптасқан әдістері мен тәсілдері анықталады. Зерттеу жұмысында жерлеу рәсімдерін зерттеуді теориялық түсінудің өзектілігі мен маңыздылығы негізделеді. Мақаланың мақсаты болып қоғам өміріндегі жерлеу дәстүрлерінің рөлі мен орнын анықтау саналады. Зерттеудің әдістемелік негізін отандық, ресейлік және шетелдік зерттеушілердің ғылыми еңбектері, жерлеу рәсімдерін зерттеу бойынша негізгі қағидалары құрайды.

Кілт сөздер: жерлеу рәсімдері, марқұм, мәдениет, тарих, этнография, халық, ұлт.

R.A. Mussayev¹, Zh.A. Zhumashova²

¹PhD doctoral student, Al-Farabi Kazakh National University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: rinat.2109@mail.ru

²PhD, Senior Lecturer of the University of «Turan»
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: stellazhuldyz@yahoo.com

Methods, Techniques and Directions of Funeral Rites Research

After the death of loved one, relatives of the deceased must perform a number of rites in preparation for the funeral. Funeral rites are processes that is accompanied by the burial of the person and other traditions. In recent years, the problem of funeral rites has been analyzed in the scientific literature. Nevertheless, many scientists in this field say that this topic is insufficiently studied. Funeral rites usually differ between cultures and religious groups. The article defines the existing scientific methods and approaches for studying funeral rites. The research paper substantiates the relevance and importance of the theoretical understanding of the study of funeral rites. The methodological basis of the research consists of scientific works of domestic, Russian and foreign researchers, their main provisions on the study of funeral rites.

Keywords: funeral rites, deceased, culture, history, ethnography, people, nation.

* **Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

- Мусаев Р.Ә., Жумашова Ж.А. Жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері, тәсілдері және бағыттары // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2020. – №3 (117). – Б. 39–48. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.004>

* **Cite us correctly:**

- Mýsaev R.Á., Jýmashova J.A. Jerleý rásimderin zertteýdiń ádisteri, tásilderi jáne baғыttary // Iasaýı úniversitetiniń habarshysy. – 2020. – №3 (117). – B. 39–48. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.004>

Р.А. Мусаев¹, Ж.А. Жумашова²

¹PhD докторант, *Казахский национальный университет им. аль-Фараби*
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: rinat.2109@mail.ru

²PhD доктор, *старший преподаватель университета «Туран»*
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: stellazhuldyz@yahoo.com

Методы, способы и направления исследования погребальных обрядов

После смерти близкого человека, родственникам покойного необходимо совершить ряд обрядов при подготовке к похоронам. Погребальные обряды – это процесс, сопровождающийся захоронением человека и другими традициями. В последние годы проблема погребальных обрядов стало анализироваться в научной литературе. Тем не менее многие ученые в этой области говорят о недостаточной изученности данной темы. Обычно погребальные обряды различаются между культурами и религиозными группами. В статье определяются сложившиеся в науке методы и подходы исследования погребальных обрядов. В исследовательской работе обосновывается актуальность и важность теоретического понимания исследования погребальных обрядов. Методологическую основу исследования составляют научные труды отечественных, российских и зарубежных исследователей, их основные положения по изучению погребальных обрядов.

Ключевые слова: погребальные обряды, покойный, культура, история, этнография, народ, нация.

Кіріспе

Жерлеу бұл марқұмды соңғы сапарға шығарып салу, жерге көму арқылы жүзеге асырылатын әдіс. Жерлеу бұл марқұмның бұл дүниедегі туыстарының көмегімен орындалатын соңғы қадамы. Адамзаттың пайда болуымен тура келген жерлеу рәсімдері марқұмдарға көрсетілген құрмет ретінде қарастыруымызға болады. Ғылымда жерлеу рәсімдеріне байланысты көптеген көзқарастар қалыптасқан. Мәселен, кейбір мәдениеттерде жерлеу адам денесінің бұзылғанынан туындайтын иісті алдын алу немесе өз жақындары арасында дене ыдырауының куәгері болмау үшін орындалатындығы айтылады. Сонымен бірге, көптеген мәдениеттерде жерлеу рәсімдері марқұмның о дүниеге енуі мен өмірдің келесі циклына өтудің жолы ретінде қарастырылады.

Кез келген халықтың жерлеу рәсімдері халықтың этногенезін талдаудың маңызды қайнар көзі болып табылады. Өз кезегінде жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері, тәсілдері және бағыттарын түсіну әр халықтың осы мәселеге қатысты мәдениетін айқындауға септігін тигізеді. Демек, аталмыш мәселеге байланысты рәсімдерде ұқсастықтардың бар екендігі байқалса да, көзқарастарды жан-жақты қарастыруға тиіспіз.

Жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері мен тәсілдерін археологиялық, философиялық, мәдениеттанулық, этнографиялық, дінтанулық көзқарастарда айқындау әлі де қалыптасу жолында деп ойлаймыз. Бұл пікірге осы зерттеу жұмысының нәтижелерін алу барысында түсініп отырмыз. Әсіресе, жоғарыда аталған ғылым салаларындағы теориялық тәсілдер мен әдістерді пайдалану өз өзектілігін жоғалтпайтындығы анық. Сондықтан осы зерттеу жұмысында отандық, ресейлік және шетелдік ғалымдар еңбектерінің материалдарын талдау арқылы мәселенің шешімін тауып отырмыз.

Жерлеу рәсімдері ғылымда жан-жақты қарастырылуына байланысты зерттеудің өзектілігі күмән тудырмайды. Біріншіден, шетелдік ғалымдар арасында жерлеу дәстүрлерін зерттеуге арналған ғылыми жұмыстар өте көп. Екіншіден, жерлеу дәстүрлері марқұмның денесі мен жерлеу орнында туыстары жүзеге асыратын көптеген рәсімдердің күрделі кешені болып табылады. Үшіншіден, жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері мен тәсілдерін айқындау арқылы қалыптасқан дәстүрлерді танып, жергілікті мәдениет белгілерін көреміз. Төртіншіден, мәселенен туындаған әдістер мен тәсілдер арқылы алынған нәтижелерді

жүйелендіруге болады. Осы себептерге байланысты тақырыптың қазіргі кезеңдегі өзектілігін шетелдік және ресейлік ғалымдар тұжырымдамаларындағы жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері мен тәсілдері, отандық ғалымдар зерттеулеріндегі жерлеу рәсімдері мәселесіне байланысты көзқарастарды салыстыру арқылы мүмкін болды.

Зерттеу әдістері

Зерттеу жұмысының әдістемелік және теориялық негізін тақырып бойынша жазылған ғалымдардың еңбектері құрайды. Ұғымды ашу үшін Scopus пен РИНЦ базалары бойынша алынған ғылыми әдебиеттерді шолу әдіс ретінде қолданылып, аталмыш еңбектерде қолданылған материалдар назарға алынды. Ізденіс жерлеу рәсімдерін зерттеу бойынша алынған ғылыми нәтижелерге сүйену арқылы жүргізілді. Салыстырмалы тұрғыдан талдайтын әр түрлі тұжырымдамалар және жүйелік-құрылымдық, тарихи-философиялық, институционалды талдау әдістері нәтижелерге жетуге себеп болды.

Шетелдік ғалымдар тұжырымдамаларындағы жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері мен тәсілдері

Жерлеу рәсімдерін зерттеуге байланысты шетелдік ғалымдар арасындағы алғашқы іргелі еңбектер ХІХ ғасырдың екінші жартысында этнограф ғалымдар Э.Б. Тайлор (1871) мен Дж. Фрээр (1890) жариялаған. Этнология мен антропологияның негізін қалаушылардың бірі Э.Б. Тайлор [1] өзінің алғашқы қауымдық мәдениетті зерттеген екі томдық еңбегінде мифология, философия, дін, өнер мен рәсімдердің дамуын сараптайды.

Антропология тарихындағы елеулі еңбек болып табылатын Дж.Дж. Фрээердің «Алтын бұтақ» [2] атты еңбегі мифология мен дінтанудағы кеңістікті салыстырмалы зерттеу болып табылады. Бірінші рет бұл еңбек 1890 жылы екі том, 1900 жылы үш том болып жарияланған. Үшінші рет аталмыш еңбек 1906–1915 жылдар аралығында жарияланып, 12 томды құраған. Кейін ғалым бұл еңбектің қысқартылған нұсқасын дайындаған. Жалпы қос ғалым да жерлеу рәсімдерінің ерекшеліктері мен жан-жақтылығын алғашқы қауымдық мифология мен діни сенімдер негізінде түсіндірген.

Отбасының жерлеуге қатынастарын зерттеген еңбекте К. Вудторп [3] рәсімдердің мазмұнына терең мән береді. Бұл тұста автор Финч пен Мейсонның рефлексивті реляционизмі тұжырымдамасын пайдаланып, жерлеу рәсімі отбасылық қатынастарды растайды немесе жоққа шығарады деп есептейді. Жерлеу рәсімдерін зерттеуде отбасы әдістемелік тұрғыдан жоғары мағынаны иеленетіндіктен, бұқаралық мәдениет құндылықтары ескерілуі қажет деген қорытындыға келеді.

Б.э.д. II ғ. соңы мен VII ғасырдағы Литвада адаммен қатар жылқыны жерлеуді пәнаралық байланыстар арқылы зерттеген еңбегінде А. Блюйене, М. Станчикайте, Г. Пиличяускиене, Ю. Мажейка және Д. Буткус [4] мәселенің жаңа деректерін археологиялық, зооархеологиялық және хронологиялық тәсілдер арқылы талдайды. Авторлар адам мен жылқыға қатысты жерлеу рәсімдері мен олардың қатынастарын қайта құрастыруға тырысады. Бұл үшін олар аймақтағы адаммен бірге жылқыны жерлеудің нақты хронологиясын тауып, жерлеу тәжірибесі мен әдістеріндегі зооархеологиялық мәліметтерді жүйелейді.

Польшалық және румыниялық ғалымдардың бірлескен еңбегінде Карпатыдағы Қола ғасырындағы жерлеу рәсімдері қарастырылады [5]. Мақалада авторлар ХІХ ғасырдағы Комаров мәдениеті қорымдарын қазу барысындағы Солтүстік Молдавиядағы археологиялық зерттеулер нәтижелерін ұсынады. Зерттеу нәтижелері Украинаның жоғары Днестр аумағындағы Комаров участогындағы нәтижелерін салыстырумен байланысты. Жалпы Комаров мәдениетін жіктеудің мәселелері қарастырылып, материалды мәдениет пен жерлеу тәжірибесіндегі өзгерістер талқыға ұсыналады. Молдавияның солтүстік бөлігіндегі зерттеулердің тарихы негізге алынып, осы аймақта орналасқан бейіттердің деңгейі, жерлеу ерекшеліктеріне сипаттамалар зерттеу жұмысының нәтижелерін көрсетіп отыр.

Жалпы Батыс Еуропа мен АҚШ-та жерлеу индустриясы қарқынды дамығандығын баршамыз білеміз. Жерлеу индустриясындағы өзгерістер мен инновацияларды талдаған еңбекте В. Берд пен У.С. Бургер [6] индустрияның америкалық қоғамда пайда болуын төрт себеппен байланыстырады: өндірістік революциялар; азаматтық соғыстар; қоғам ауқаттылығының өсуі нәтижесінде пайда болған мінез-құлықтар; өлімге мәдени көзқарастардың өзгеруі. Авторлардың пікірінше, индустрияның АҚШ-та жоғары деңгейде дамуы жерлеу рәсімдері мен денеден құтылу әдістерін де өзгерткен. 1987 мен 2014 жылдардағы жаңалықтар түріндегі мақалаларды метаталдау барысында екі жалпы ынталандырушы тақырып бойынша өзгерістер орын алған: бизнес ынталандыру және тұтынушылық ынталандыру. Әрине, АҚШ тұрғындары арасындағы жерлеу рәсімдеріне байланысты мәдени құндылықтарды түсіну қиынға соғатыны анық. Бірақ, жоғарыда көрсетіліп отырған нәтижеге қарағанда мұндай қызмет түріне тек бизнес тарапынан ғана емес, тұтынушылар тарапынан да сұраныстар бар сияқты.

А. Аманик [7] те XX ғасырда Нью-Йоркте жеке жерлеу бюроларының көбейіп кеткендігін баяндайды. Автордың пайымдауынша, өлімнің америкалық стандартын қабылдаған халық ұлттың негізгі жерлеу рәсімдерін ұмытады. Дегенмен, осы жерлеу бюролары ұлттың немесе халықтың жерлеу рәсімдеріне сәйкес процестерді жасайтындығына назар аударады.

Мультимәдени жерлеу бюросының пайда болуы туралы Ивон ван дер Пайлдың [8] еңбегі де қызығушылық тудырады. Автор 2014 жылы голландтық Yarden жерлеу мекемесі бірнеше мәдениеттерді біріктірген жерлеу бюросын құруға жобасын бастағандығын айтады. Жоба Амстердам мен одан тыс аймақ тұрғындарына сала бойынша тәуліктік қызмет көрсетуді мақсат еткен. Ғалым Yardenнің мәдени жан-жақтылықты жаулап алу мақсатындағы этнографиялық көзқарастарға мән береді. Ол мультимәдени көзқарас күш пен білім динамикасын құрып, мәселе бойынша жаңа дискурс құрылғандығын және жерлеу рәсімдері маңыздылығының жаңа дейгейін қалыптастыратындығын дәйектейді. Мультимәдени жерлеу бюросының пайда болуын ынтымақтастыққа негізделген мәдени ізденіс ретінде қорытындылайды.

Жалпы жерлеу индустриясы біздің елімізде де дамып келе жатыр. Жоғарыда айтқан секілді, бізде бұл құбылысты адами құндылықтардың өзгерістерімен байланыстырамыз. Осы жылы Алматы қаласындағы жерлеу индустриясына байланысты ақпарат шықты [9]. Ақпаратқа сенетін болсақ, алматылық жерлеу индустриясының жылдық айналымы шамамен 2,5 миллиард теңгені құрайды. Нақты айналымды, оның ішінде көлеңкелі сектордағы табысты ешкім айта алмайтындығы баяндалады.

Жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері мен тәсілдері бойынша ресейлік ғалымдардың көзқарастары

Жерлеу рәсімдеріне статистикалық сипаттама беру және салыстырмалы талдау жүргізу барысында В.Ф. Генинг пен В.А. Борзунов [10] археология мен этнографиядағы «жерлеу рәсімдері» ұғымдарына байланысты айырмашылықтарды дәйектейді. Мәселен, этнографияда түсінік марқұмды жерлеу процесі мен түрлі рәсімдер әрекеті ретінде түсіндірілсе, археологияда орындалған жерлеу рәсімдерінің аяқталған нәтижелерін айқындайды. Мұның барлығы жерлеу дәстүрлерінің консерватизмі мен дәстүршілдігі ерекшеліктерін анықтаудағы этникалық саланы зерттеудің құнды дерегі болып табылады. Авторлардың кез келген археологиялық құбылысты математикалық талдауға байланысты ойлары қызығушылық тудыратыны анық. Ғалымдардың пікірі бойынша, математикалық талдау құбылысты нақтылауға, олардың сандық сипаттамаларын беруге көмектеседі.

Мәселе бойынша ресейлік ғалымдар да өз саласы бойынша беделді ғылыми журналдарға нәтижелерін жариялауда. Мәселен, Красноярск өңірінің Енисей ауданындағы өмір-салт жораларының рәсімдері мен әндерді талдаған еңбектерінде И.Н. Шкредова, М.М. Чихачёва және Л.Д. Экард [11] аймақтың Сібірдегі ең ерте қоныстанған бөлігі болып

табылатындығын айтады. Адамның дүниеге келуі, некеге тұруы және өлімі секілді оқиғалар аймақтың дәстүрлі мәдениетінде ерекше орын алып, рәсімдердің өтпелі түрлері де қалыптасты. Ғалымдар бұл зерттеуінде рәсімдердің алғашқы мәдениеттегі орны және XX мен XXI ғасырдағы фольклорлық дәстүрдің жойылуы ахуалында салыстыра талдайды. Авторлардың пайымдауынша, аймақтағы ұлттық музыка өтпелі кезең рәсімдерінің бөліктеріне келеді. Осылайша экзорцизмның сипаты мен баланы тербетудегі әндердің кеңінен таралуы баланың «басқа дүниеге» жақындығы мен оның ықпалына жақындығын көрсетеді. Авторлар үйлену рәсімдерінің аймақтың дәстүрлі мәдениетіне сай «үйлену-жерлеу» түріне жатқызуға болатындығын дәйектейді.

Жерлеу индустриясының ұлттық модельдерді құрудағы инфрақұрылымның рөлін анықтауға арналған еңбегінде С.В. Мохов [12] Батыс елдері мен Ресейдегі жерлеу индустриясының пайда болуы мен дамуының салыстырмалы талдауын мемлекеттік реттеу әрекеті негізінде талдайды. Жерлеу қызметтерінің ұлттық нарығын қалыптастырудағы түсініктер Тони Уолтер типологиясы бойынша түсіндіріледі. Т. Уолтердің пайымдауынша, жеке инфрақұрылымына сәйкес жерлеу нарығының үш мінсіз моделі бар: жеке, шіркеулік және мемлекеттік, сонымен бірге аралас модель. Әрбір типке байланысты түрлі институтталған модельдер қалыптасып қана қоймай, ерекше жерлеу қызметтерінің сипаттамалық белгілері дамиды. Ғалым ресейлік нарықтағы жерлеу қызметтерін берілген саладағы мемлекеттік реттеудің әлемдік тәжірибесі контекстіндегі жаңа, салыстырмалы көріністе талдайды. Т. Уолтер типологиясын Батысқа ұқсас нормативтік белгілерін ресейлік кейсте қолданудағы маңызды шектеулердің бар екендігі анықталды. Жүргізілген зерттеулерге сәйкес, жерлеу индустриясының дамуы нормативтік реттеу мен тәртіптерін белгілеу шеңберінде жүргізілуі керектігін байқаймыз.

Жерлеу рәсімдерін зерттеулерге арналған еңбектерге Ресей Ғылым академиясының Археология институты жанынан шығатын «Краткие сообщения Института археологии» журналы ерекше мән береді. 1939 жылдан бастап сериялық баспа ретінде жарияланып келе жатқан басылым ғылыми журнал дәрежесіне жеткен. Бүгінде журнал Scopus, Web of Science платформасындағы Russian Science Citation Index, EBSCOhost платформасы мәліметтері базасы, ERIH PLUS пен РИНЦ базаларында индекстеледі. Журнал өзінің 2010 жылғы 224 шығарылымының бір айдарын жерлеу рәсімдерін зерттеудің жалпы мәселелеріне арнаған. Бұл айдар шеңберіндегі ғылыми зерттеулерде жерлеу рәсімдерінің шетелдік археологияда қарастырылуы [13], Сібір материалдары негізіндегі дәстүрлі жерлеу рәсімдерінің дүниетанымдық аспектілері [14], этнографиялық және археологиялық мәліметтер негізіндегі жерлеу рәсімдері элементтерінің символикасы [15], Окинаваның екісатылы жерлеу дәстүрі археологиялық және мәдени-тарихи шынайылық ретінде [16] секілді мәселелер қарастырылған.

Журналдың осы нөміріндегі археологиядағы жерлеу ескерткіштерін зерттеудің тәсілдері мен әдістерін зерттеген Е.В. Лагуткина [17] заманауи зерттеулер әдістемесінде талдануы қажет сұрыптаудың сипаттамасы мен көлемін анықтау қажет деп есептейді. Бұл жағдайда маңызды рөлді археологиялық мәдениет, дәуір мен аймақ тұрғындарының жерлеу рәсімдерін зерттеудің тарихнамалық дәстүрі атқарады. Екінші маңызды фактор ретінде жерлеу және оның дәстүрлерін анықтауға бағытталған археологиялық ғылымдардағы танымал және кеңінен қолданылатын әдістемелік тәсілдердің жалпы деңгейі мен тізімі саналады. Сондықтан автордың пайымдауынша, жерлеу ескерткіштерін зерттеудің әдістемелік мәселелері қатарына құбылыстық кеңістікті анықтау мен ұйымдастыруда жатыр. Ежелгі қорымдарды зерттеуде жерлеу ескерткіштері туралы ақпараттарды деңгей мен жүйешіктерге бөлген абзал екендігін дәйектейді. Демек, бұл ақпараттық және жүйелік тәсілді қолдануға болады деген сөз. Жүйелік және ақпараттық тәсілдерді қолдану барысында бір жағынан қолданбалы маңыздылықты иеленгендігі маңызды. Ал антропологиялық талдау мен палеодемографиялық қалпына келтіру жерлеу ескерткіштерін әлеуметтанулық түсіндірудің тиімділігін қамтамасыз етеді.

С.В. Краснов [18] жерлеу рәсімдерін зерттеудің бірнеше әдістерінің әзірленгенін және қолданыста екендігін атап өтеді. Ғалымның дәйектеуінше, мынадай әдістер қолданылады: типологиялық, формальды-статистикалық, математикалық, компьютерлік талдау мен реконструкция. Типологиялық әдіс археологиялық ескерткіштер мен жерлеу кешендерін зерттеудегі жеке нысандарды жіктеуде пайдаланылады. Бұл әдісті қолдану өте жеңіл, арнайы құралдар мен қосымша білімдерді қажет етпейді. Формальды-статистикалық әдістің маңыздылығы жерлеу ескерткіштерінің сандық көрсеткіштерде мәліметін беруде көрініс табады. Сонымен бірге, зерттеліп отырған құбылыстардың байланысын және осы нәтижелер негізіндегі нысандар мен белгілер жүйесін анықтайды. Формальды-статистикалық әдіс ақпараттық-ізденістік жүйелер мен жерлеу ескерткіштерінің мәліметтер базасын әзірлеуге ықпал жасайды. Бұл әдістер кез келген жерлеу кешенінде қолдануға болады және алынған нәтижелер қазбалар мәліметін сәйкестендіріп, біркелкі пішінге келтіріледі. XX ғасырдың ортасында математикалық әдістерді қолдану талдау мен статистика үшін қолданылса, бүгінде заманауи кезеңдегі ғылымның дамуына байланысты мәліметтерді компьютерлік өңдеу мен тарихи-археологиялық қайта құрулар үшін пайдаланылады.

Жерлеу рәсімдері мәселесі отандық ғалымдар зерттеулерінде

Жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері, тәсілдері және бағыттарына байланысты еңбектерді отандық ғалымдар да жүргізіп келеді. Бұл еңбектер отандық ғылыми журналдармен қатар, шетелдік журналдарда жарияланып жатқандығы қуантады.

Тарбағатай аймағындағы қазақтардың XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы жерлеу рәсімдерін талдаған еңбекте Г.К. Омаров, М.Қ. Егізбаева және Г.Б. Қозғанбаева [19] өңірдің этнографиялық сипаттамаларына талдау жүргізіп, қазақ мәдениетінің шынайы көлемі мен көршілес елдер арасындағы тарихи-мәдени байланыстарды айқындайды. Жерлеу рәсімдері жүйелеріне байланысты деректер негізінде дәстүрдің үш негізгі кезеңіне назар аударылады: жерлеуге әзірлену рәсімі; марқұмды о дүниеге аттандыру жолындағы рәсімдер; есте сақтау (жады) рәсімдері.

Қорғандарды музейлендірудің тарихын зерттеген жұмыста Н.З. Қозбағарова, Ю.В. Оничшенко, Б.К. Шильдерханов, А.Р. Атагулова және Д.А. Амандыкова [20] мәселені шетелдік тәжірибемен негіздейді. Ғалымдар Есік қорғаны туралы жалпы ақпараттарды ұсына отырып, музей кешені кеңістігінің теориялық тұжырымдамаларын ұсынады. Бесшатыр қорғанын музейлендіруге арналған бірнеше еңбектерді жүйелендіреді. Жерлеу рәсімдерін ұйымдастыруға арналған Ақбауыр үңгірінің тарихы және ерекшеліктерін талдау арқылы оны музейлендірудің заманауи тұжырымдамасы ұсынылады. Әрине бұл идеялар жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері, тәсілдері және бағыттарын айқындауға өз септігін тигізеді.

Қазақ жазушысы Ә. Кекілбаевтың «Күй» повесінде алғаш сөз болатын мәңгүрт бейнесі мен қырғыз жазушысы Ш. Айтматовтың «Ғасырдан да ұзақ түн» романындағы мәңгүрт бейнесі салыстырылған еңбекте Ж. Камалқызының мына пікірі назарымызды қажет етеді [21, 32-б.]: «Жерлеу рәсімін өткізу барысында қоғамдағы адамдар теңдей екіге жарылғандай әсер етеді. Бірі – мәңгүрттер, бірі – өз қасиеттерін сақтап қалған қайсар жандар».

Шербай I қорымында жүргізілген зерттеулер нәтижелерінде С. Мургабаев, М. Бахтыбаев, Б. Нурханов және Л. Малдыбекова [22] жерлеу рәсімдерінің ерекшеліктеріне де көңіл бөлген. Ғалымдар қазба жұмыстары барысында алынған заттай материалдар, жерлеу рәсімдерінің ерекшеліктері бұрын зерттелген қорымдарға ұқсас екендігін айта келе, ерте темір ғасыры мен ерте ортағасырларға келетіндігін айтады.

Мәселен, 18 қорым зерттеу нысанының нашар сақталуына байланысты жерлеу рәсімдерін қайта құру жалпылама түрде қалыптасып, рәсімдердің мынадай элементтерін байқаған: қаңқа сүйектің бағытталуы – басы солтүстікке немесе солтүстік-солтүстік-шығысқа бұрылған, марқұм басының оң жағында ыдыстың болуы, жерленген адамның оң қолы тік бұрыш астында орналасып, бұл қол буындарының кеудеге немесе ішке жайғастырылғанын көрсетеді. Заттай материал ірі шеңбер тектес ыдыспен ұсынылған.

Жерлеу рәсіміне жақын, керамикалық ұқсастықтар сақ жерлеуіне сәйкес келетін б.э.д. VII-V ғасырларға жақын.

17 және 19 қорымдар жерлеу дәстүрлерінің негізгі белгілеріне қарай өте жақын және бұл кешендерді бірге қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл кешендер материалдарын талдау барысында жерлеу дәстүрлерінің мынадай белгілерін айтуымызға болады: қорғандық үйінділер (19 үйінділерін стратиграфиялау барысында бұзылғандығы анықталды) осы 19 қорымның ерекшелігін тауып, қабір орындары тік бұрышты формада қайта құрылды, қаңқа сүйектің бағытталуы – оңтүстікке қарай, марқұмның беті батысқа қарай бұрылған, жерлеу камерасының бір қабырғасында марқұмға арналған тамақ қуысы бар, ыдыс жерленген адам басының жанында орналасқан; құрбандық кешені сүйектері арасында кішкентай пышақ табылды [22, 221-222-бб.].

XIX ғ. жазба дереккөздеріндегі Қазақстан мәдени мұрасына тиісті ақпараттық ресурстардың электрондық каталогы мен толықмәтінді деректер базасын құру үдерісі қарастырылған зерттеу жұмысында А.С. Қасымбеков [23] жасақталған электрондық каталог пен толық мәтінді деректер қорындағы ақпараттық ресурстар, Қазақстанның сол өткен дәуіріндегі қалыптасқан жағдайдың аспектілерін әр қырынан қарап талдау, рельефті реконструкциялау және олардың қалыптасу элементтерінің тарихи шынайылығын бағамдауға мүмкіндік беретіндігін баяндайды. Арнайы жабдықталған электрондық каталогтардағы библиографикалық жазбаларға негізделіп әзірленген ақпараттық ресурстар дереккөздерінің алғашқы нұсқасы – 12 рубрикаға бөлінген «бас тақырыптар» бойынша 312 толық мәтінді дереккөздерден сомдалған жазбалар арасынан «Жерлеу рәсімдері (10)» [23, 42-б.] бөлімін кездестіргенімізге қуанып отырмыз. Бұл бөлім мәселенің алдағы уақытта да айқындала беретіндігінің көрсеткіші деп ойлаймыз.

Сығанақ қалашығының шығыс қақпасында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарына арналған еңбекте С.Ж. Жолдасбаев, К.М. Жетібаев, М.М. Бахтыбаев және Қ.С. Арынов [24] сол кезеңдегі жерлеу орындарына мән береді. Ғалымдар кейінгі кезеңнің қоқыс шұңқырлары мен жерлеу орындарының көптеп шығуына байланысты бірқатар құрылыс орындарының бұзылғаны анықталғанын баяндай келе, жер бедерінің тұзды (сор) болуына байланысты да қам кесектен қаланған бөлмелердің сақталу мүмкіндігінің жоқтығын анықтаған.

Ежелгі түрік ру-тайпаларының таңбалары негізінде қалыптасқан көне түрік жазуын талдаған еңбекте А.К. Сәдібеков, Ж.С. Ергубекова және Б.У. Атикол [25] байырғы түрік жазуының қалыптасуына ежелгі түрік ру-тайпаларының таңбалары әсер еткендігін негіздеуге тырысады. Зерттеу жұмысында түркітанушы-ғалым Қаржаубай Сартқожаұлының ғұн жазуына байланысты мына дерегін пайдаланады: «1982 жылы Моңғол археологтары Бұлғын аймағындағы Бабалы (Өвгөнт) бөктеріне жерленген Хунну моласынан қыруар олжа тапты. Олардың ішінде алтынмен аптап, күміспен күптелген ат әбзелдері, сом алтыннан құйылған 39 қапсырма сияқты мүліктерге қоса, дөңгелек үстіндегі алтыннан шеніп жасаған пенгей (пенгей – медальон, қаңғай – медаль) де бар еді...». Демек, бұл тұжырым да сол кезеңдегі жерлеу рәсімдерін зерттеуге септігін тигізеді.

Қорытынды

Байқап отырғанымыздай, әр халықтың жерлеу рәсімдеріне байланысты ерекшеліктерді зерттеу ғалымдарды қызықтырып отыр. Зерттеу нәтижесі көрсетіп отырғандай, барлық халықтың жерлеу рәсімдерінің құрылымы өте ұқсас. Кез келген ұлт өкілдері жерлеу рәсімдері барысында үш негізгі кезеңнен өтеді: 1) адамның қайтыс болуымен байланысты әрекеттер мен марқұмды жерлеуге дайындалу; 2) марқұмды жерлеу; 3) еске алу дәстүрлері. Жерлеу дәстүрлерінің осы құрылымы барлық ұлт пен халыққа ортақ болғанымен, діни ұстанымдар, аймақ ерекшеліктеріне байланысты өзгерістер болады.

Жерлеу рәсімдерін зерттеудің әдістері мен тәсілдері бойынша материалдарды талдау барысында байқағанымыз, зерттеу жұмыстарының басым бөлігі мына негізгі төрт бағыт

бойынша жүргізілгендігі байқалады: діни-мифологиялық; этномәдени; хронологиялық; әлеуметтік. Біздің ойымызша, мәселе бойынша жүргізілетін археологиялық, философиялық, мәдениеттанулық, этнографиялық, дінтанулық көзқарастардағы әдістер мен тәсілдерді пәнаралық байланыста қолданудың келешегі зор. Өйткені, бұл пәнаралық байланыстар жерлеу рәсімдерін тарихи-мәдени контекстте талдауға мүмкіндік беріп қана қоймай, түсініктің жеке бөлімдері, бөлшектері мен құбылыстарын зерттеуге ықпал жасайды. Сонымен қатар, әр дәуірдің және аймақтың жерлеу рәсімдері заңдылықтарын анықтап, осы заңдылықтардың кейбір бөлшектерін тануға көмектеседі. Демек, жоғарыда аталған әдістер мен тәсілдер арқылы жерлеу рәсімдерін кешенді талдаудағы күрделі міндеттерді шешуге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Taylor E. The Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom. – London, 1871. – Volume 1. – 426 p.; Volume 2. – 426 p.
2. Frazer J.G. The Golden Bough. – London: Macmillan & Co., 1890. – 768 p.
3. Woodthorpe K. Family and funerals: Taking a relational perspective // *Death Studies*. – 2017. – №41 (9). – P. 592–601.
4. Bliujiene A., Stančikaite M., Piličiauskiene G., Mažeika J., Butkus D. Human-Horse Burials in Lithuania in the Late Second to Seventh Century ad: A Multidisciplinary Approach // *European Journal of Archaeology*. – 2017. – №20 (4). – P. 682–709.
5. Romaniszyn J., Niculică B.P., Ignat I. Funeral rites on the southern boundary of the Komarov culture // *Sprawozdania Archeologiczne*. – 2017. – №69. – P. 83–112.
6. Beard V.R., Burger W.C. Change and Innovation in the Funeral Industry // *Omega (United States)*. – 2017. – 75 (1). – P. 47–68.
7. Amanik A. «All will be fine, jewish and promptly attended»: Tradition and the rise of new york jewish undertakers, 1890–1950 // *Shofar*. – 2017. – №35 (4). – P. 91–109.
8. Pijl Yvon van der. The birth of a multicultural funeral home // *Death Studies*. – 2017. – №41 (1). – P. 42–50.
9. Бизнес на смерти – похоронная индустрия по-алматински // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://inbusiness.kz/ru/news/biznes-na-smerti-pohoronnaya-industriya-po-almatinski>.
10. Генинг В.Ф., Борзунов В.А. Методика статистической характеристики и сравнительного анализа погребального обряда // *Вопросы археологии Урала*. – №13. – 1975. – С. 42–72.
11. Shkredova I.N., Chikhachyova M.M., Ekard L.D. The rites and songs of the life cycle in the yenisey area of the Krasnoyarsk Region (based on the Results of the Folk Music Expeditions of the Krasnoyarsk Institute of Arts) // *Music Scholarship*. – 2018. – №1. – P. 104–111.
12. Мохов С.В. Похоронная индустрия: роль инфраструктуры в создании национальных моделей // *Социологический журнал*. – 2017. – №23 (4). – С. 51–68.
13. Гуляев В.И. Изучение погребального обряда в зарубежной археологии // *Краткие сообщения Института археологии*. – 2010. – №224. – С. 5–19.
14. Косарев М.Ф. Мировоззренческие аспекты традиционной погребальной обрядности (по Сибирским материалам) // *Краткие сообщения Института археологии*. – 2010. – №224. – С. 33–51.
15. Мельник В.И. Символика элементов погребальной обрядности по этнографическим и археологическим данным // *Краткие сообщения Института археологии*. – 2010. – №224. – С. 52–59.
16. Бакшеев Е.С., Смирнов Ю.А. Двустадийная погребальная обрядность Окинавы как археологическая и культурно-историческая реальность // *Краткие сообщения Института археологии*. – 2010. – №224. – С. 60–76.

17. Лагуткина Е.В. Изучение погребальных памятников в археологии: подходы и методы исследования // Краткие сообщения Института археологии. – 2010. – №224. – С. 19–32.
18. Краснов С.В. Методика исследования погребального обряда // Известия Пензенского государственного педагогического университета имени В.Г. Белинского. Гуманитарные науки. – 2012. – №27. – С. 744–747.
19. Omarov G.K., Yegizbayeva M.K., Kozghanbayeva G.B. Funeral rites of Kazakhs of Tarbagatai region (in the late 19th century and beginning of the 20th century) // Milli Folklor. – 2018. – №119. – P. 73–85.
20. Kozbagarova, N.Z., Onichshenko, Y.V., Shilderkhanov, B.K., Amangeldievna, A.R., Amandykova, D.A. To the history of the museumification of burial mounds // Astra Salvensis. – 2018. – 6 (12). – P. 141–148.
21. Камалқызы Ж. Мәңгірттік – ұлттық санаға түскен дерт // Ясауи университетінің хабаршысы. Қоғамдық ғылымдар сериясы. – 2013. – №2 (83). – 28–35-бб.
22. Мургабаев С., Бахтыбаев М., Нурханов Б., Малдыбекова Л. Результаты исследования на могильнике Шербай I // Ясауи университетінің хабаршысы. Серия общественных наук. – 2014. – №2 (89). – С. 211–222.
23. Қасымбеков А.С. XIX ғасыр жазба дерек көздеріндегі Қазақстанның мәдени мұрасы: «е-Каталог» // Ясауи университетінің Хабаршысы. – 2019. – №3 (109). – 39–43 бб.
24. Жолдасбаев С.Ж., Жетібаев К.М., Бахтыбаев М.М., Арынов Қ.С. Сығанақ қалашығының шығыс қақпасында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2019. – №1 (111). – 7–17-бб.
25. Сәдібеков А.К., Ергубекова Ж.С., Атикол Б.У. Ежелгі түрік ру-тайпаларының танбалары негізінде қалыптасқан көне түрік жазуы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2019. – №1 (111). – 231–239-бб.

REFERENCES

1. Taylor E. The Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom. – London, 1871. – Volume 1. – 426 p.; Volume 2. – 426 p.
2. Frazer J.G. The Golden Bough. – London: Macmillan & Co., 1890. – 768 p.
3. Woodthorpe K. Family and funerals: Taking a relational perspective // Death Studies. – 2017. – №41 (9). – P. 592–601.
4. Bliujiene A., Stančikaite M., Piličiauskiene G., Mažeika J., Butkus D. Human-Horse Burials in Lithuania in the Late Second to Seventh Century ad: A Multidisciplinary Approach // European Journal of Archaeology. – 2017. – №20 (4). – P. 682–709.
5. Romaniszyn J., Niculică B.P., Ignat I. Funeral rites on the southern boundary of the Komarov culture // Sprawozdania Archeologiczne. – 2017. – №69. – P. 83–112.
6. Beard V.R., Burger W.C. Change and Innovation in the Funeral Industry // Omega (United States). – 2017. – 75 (1). – P. 47–68.
7. Amanik A. «All will be fine, jewish and promptly attended»: Tradition and the rise of new york jewish undertakers, 1890–1950 // Shofar. - 2017. – №35 (4). – P. 91–109.
8. Pijl Yvon van der. The birth of a multicultural funeral home // Death Studies. – 2017. – №41 (1). – P. 42–50.
9. Biznes na smerti – pohoronnaja indýstrija po-almatinskı // [Elektronnyı resýrs]. – Rejim dostýpa: <https://inbusiness.kz/ru/news/biznes-na-smerti-pohoronnaya-industriya-po-almatinski>.
10. Gening V.F., Borzýnov V.A. Metodika statisticheskoı harakteristiki i sravnitelnoġo analiza pogrebalnoġo obriada // Voprosy arheologii Ýrala. – №13. – 1975. – S. 42–72.
11. Shkredova I.N., Chikhachyova M.M., Ekard L.D. The rites and songs of the life cycle in the yenisey area of the Krasnoyarsk Region (based on the Results of the Folk Music Expeditions of the Krasnoyarsk Institute of Arts) // Music Scholarship. – 2018. – №1. – P. 104–111.

12. Mohov S.V. Pohoronnaia indýstriia: rol infrastrýktýry v sozdanii natsionalnykh modelei // Sotsiologicheskii jýrnal. – 2017. – №23 (4). – С. 51–68.
13. Gýliaev V.I. Izýchenie pogrebalnogo obriada v zarýbejnoi arheologii // Kratkie soobeniia Institutya arheologii. – 2010. – №224. – S. 5–19.
14. Kosarev M.F. Mirovozzrencheskie aspekty traditsionnoi pogrebalnoi obriadnosti (po Sibirskim materialam) // Kratkie soobeniia Institutya arheologii. – 2010. – №224. – S. 33–51.
15. Melnik V.I. Simvolika elementov pogrebalnoi obriadnosti po etnograficheskim i arheologicheskim dannym // Kratkie soobeniia Institutya arheologii. – 2010. – №224. – S. 52–59.
16. Baksheev E.S., Smirnov Iý.A. Dvýstadinaia pogrebalnaia obriadnost Okinavy kak arheologicheskaiia i kýltýrno-istoricheskaiia realnost // Kratkie soobeniia Institutya arheologii. – 2010. – №224. – S. 60–76.
17. Lagýtkina E.V. Izýchenie pogrebalnykh pamiatnikov v arheologii: podhody i metody issledovaniia // Kratkie soobeniia Institutya arheologii. – 2010. – №224. – S. 19–32.
18. Krasnov S.V. Metodika issledovaniia pogrebalnogo obriada // Izvestiia Penzenskogo gosýdarstvennogo pedagogicheskogo ýniversiteta imeni V.G. Belinskogo. Gýmanitarnye naýki. – 2012. – №27. – S. 744–747.
19. Omarov G.K., Yegizbayeva M.K., Kozghanbayeva G.B. Funeral rites of Kazakhs of Tarbagatai region (in the late 19th century and beginning of the 20th century) // Milli Folklor. – 2018. – №119. – P. 73–85.
20. Kozbagarova, N.Z., Onichshenko, Y.V., Shilderkhanov, B.K., Amangeldievna, A.R., Amandykova, D.A. To the history of the museumification of burial mounds // Astra Salvensis. – 2018. – 6 (12). – P. 141–148.
21. Kamalqyzy J. Mángúrttik – ulttyq sanaǵa túsken dert // Iasaýi ýniversitetiniń habarshysy. Qoǵamdyq ǵylymdar seriasy. – 2013. – №2 (83). – 28–35-bb.
22. Mýrgabaev S., Bahtybaev M., Nýrhanov B., Maldybekova L. Rezýltaty issledovaniia na mogilnike Sherbai I // Iasaýi ýniversitetiniń habarshysy. Seriia obestvennykh naýk. – 2014. – №2 (89). – S. 211–222.
23. Qasymbekov A.S. HIIH ǵasyr jazba derek kózderindegi Qazaqstannyń mádeni murasy: «e-Katalog» // Iasaýi ýniversitetiniń Habarshysy. – 2019. – №3 (109). – 39–43 bb.
24. Joldasbaev S.J., Jetibaev K.M., Bahtybaev M.M., Arynov Q.S. Syǵanaq qalashyǵynyń shyǵys qaqpasynda júrgizilgen arheologualyq qazba jumystary // Iasaýi ýniversitetiniń habarshysy. – 2019. – №1 (111). – 7–17-bb.
25. Sádibekov A.K., Ergýbekova J.S., Atkol B.Ý. Ejelgi túrik rý-taıpalarynyń tańbalary negizinde qalyptasqan kóne túrik jazýy // Iasaýi ýniversitetiniń habarshysy. – 2019. – №1 (111). – 231–239-bb.

**ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
YESEVI ÜNİVERSİTESİ HABARŞISI**

Редакцияның мекен-жайы
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, Бас ғимарат, 404-бөлме*
☎(8-725-33) 6-38-26
E-mail: khabarshi.iktu@ayu.edu.kz

Ғылыми редакторлар: ф.ғ.к., профессор Сердәлі Бекжігіт,
ф.ғ.к., доцент Мансұров Нұрлан,
ф.ғ.к. Семіз Кенан
Аға редактор: Әбілдаева Гүлжан
Редактор: Садыкова Айгүл

Жарияланған мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.
Мақала мазмұнына автор жауап береді.
Қолжазбалар өңделеді және авторларға қайтарылмайды.
«Ясауи университетінің хабаршысына» жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

*Журнал Қожса Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университетінің
«Тұран» баспаханасында көбейтілді.*
Басуға 30.09.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 60X84/8. Қағазы офсеттік.
Шартты баспа табағы 22.5. Таралымы 200 дана. Тапсырыс 723. ©

Баспахана мекен-жайы:
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, 2-ші ғимарат*
☎(8-725-33) 6-37-21 (1080), (1083)
E-mail: turanbaspasi@ayu.edu.kz